
václav ledvinka

MEZI HISTORIOGRAFIÍ A BELETRIÍ

archivní prameny
v díle zikmunda wintra

Referáty a navazující diskusní vstupy rakovnické wintrovské konference se zabývaly problematikou charakteru, zařazení a významu díla Zikmunda Wintra natolik zevrubně a tak vyčerpávajícím způsobem, že tento text je autorem v písemném tvaru předkládán s obavou, aby nebyl nošením dříví do lesa, neopakoval, co již bylo řečeno, a nepoučoval poučené. Omezuje se proto pouze na několik stručných poznámek k tématu archivní prameny v díle Zikmunda Wintra. Jde v něm v podstatě pouze o jeden z možných pohledů, či o jiný úhel pohledu na problém, který byl podrobně a z různých hledisek rozebírán i v dalších konferenčních referátech – o problém Wintrových tvůrčích metod a jejich východisek, ale též výsledků v podobě autorsky osobitých literárních děl. Jde o problém určení povahy a zařazení Wintrova díla, přesněji řečeno té jeho části, která je na pomezí historiografie a beletrie.

Zikmund Winter se již v roce svého příchodu na Filozofickou fakultu (1869) stal kopistou v pražském městském archivu a tím vstoupil do sféry archivů a archivních pramenů, s níž zůstal spjat po celý život. Neobyčejně aktivní a plodné prostředí kolem osobnosti pražského archiváře Josefa Emlera a jeho adjunkta Jaromíra Čelakovského patrně souběžně s vlivem profesora Václava Vladivoje Tomka spolupůsobilo při jeho rozhodnutí věnovat se zcela historii.¹ Poskytlo mu současně solidní školení v pomocných vědách historických i základní orientaci po dění v české historiografii,

1 J. V. Šimák: Zikmund Winter. Materiály k vypsání života i díla, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* (dále ČSPSČ) 20, 1912, s. 89–108; V. Vojtíšek: Vědecké dílo Zikmunda Wintra, *Věstník hlavního města Prahy* (dále VMP) 49, 1946, č. 52, s. 1087–1089.

neboť profesor Emler z městského archívu učinil nejen seminář pro studenty, nýbrž řídil odtud též práci Historického spolku a aktivně ovlivňoval vědecký i společenský život obce českých historiků.

První publikované Wintrový prózy byly jednoznačně inspirovány obsahem studovaných archivních pramenů a byly na nich těsně závislé. Vyšly však tiskem až v roce 1880 po předcházejícím autorově ročním suplentském působení v Pardubicích a po šestileté profesorské dráze na městské reálce v Rakovníku. Teprve tehdy se Winter začal věnovat soustavnějšímu studiu dokumentů v rakovnickém archívu. Důvody dlouholeté prodlevy mezi prvním setkáním s archivními prameny a počátkem jejich literárního využití či ztvárnění již bohužel neobjasní Wintrová korespondence s archivářem Emlerem, neboť ta vzala za své při požáru pražského archívu 8. května 1945. Nabízí se však vysvětlení, že Winter byl v období 1873–1879 plně zaměstnán učitelskými povinnostmi, svými hojnými společenskými aktivitami, stěhováním z Pardubic do Rakovníka, následným sňatkem (1876) a uspořádáním rodinných poměrů a poté i přípravou k rigorózu, které složil v červenci 1879. Teprve získání doktorátu jej patrně časově uvolnilo a současně přimělo obrátit se plně k badatelské činnosti. V roce 1880 pak byly publikovány dvě jeho historické stati, v následujícím roce ovšem pouze jedna. Skutečný začátek Wintrový soustavné publikační činnosti spadá tedy až do roku 1883, kdy spatřily světlo světa nejméně čtyři historické obrázky včetně známějších titulů *Rakovnický primátor* a *Jiřík z Kozlan, odpovědník a škůdce zemský*. Poté již následoval pravidelný každoroční přírůstek patnácti až dvaceti, ale v některých letech i více než třiceti drobných i větších prací.²

V referátech i v diskusi na rakovnické konferenci byl formulován a precizován názor, že postupem času došlo k žánrovému rozdělení Wintrový tvorby na vědeckou, tedy historiografickou, a na uměleckou, tedy beletristickou. Tomuto vyhranění a oddělení předcházela etapa uplatňování hybridní tvůrčí metody, spojující osobitým způsobem oba žánry. Při bližším pohledu na časový sled vydávání Wintrových prací se však nabízí spíše závěr, že po celá 80. a 90. léta, ale i po roce 1900 všechny tyto tři linie Wintrový tvorby existovaly souběžně vedle sebe. Vedle žánrově vyhraněných rozsáhlejších novel a na druhé straně velkých vědeckých monografií vznikaly totiž stále nové, nebo byly autorem upravovány a znovu vydávány starší drobné obrázky, které tvořily, řečeno slovy dr. Brožové „šedou

2 J. V. Šimák: Zikmund Winter, *ČSPSČ* 20, 1912, s. 145–156, 184–185.

zónu“ na rozhraní vědy, beletrie a literatury faktu.³ Vznikaly prakticky až do posledního okamžiku Wintrova života. Platí o nich nicméně to, co konstatovala jmenovaná badatelka i další referenti a co přesně formuloval dr. Pešat: že se postupně zvyšovala míra beletrizace či literární kultivace i těchto malých přechodných útvarů. Z pohledu historika spočíval tento posun především v redukci strohé a přesné historické faktografie a v jejím nahrazování bohatšími uměleckými prostředky jazykovými a prohloubenými psychologickými charakteristikami postav. Historický kolorit pozdějších próz již nebyl tvořen na prvním místě historickou faktografií a reáliemi, nýbrž zejména archaizací jejich jazyka, ovšem archaizací osobitě umělecky stylizovanou.

Pokud vezmeme za prokázané, že Zikmund Winter dlouhodobě a souběžně tvořil své dílo vlastně ve třech žánrových oblastech či typech – uměleckém, vědeckém a smíšeném, pak je mezi autory historické literatury skutečně jedinečným zjevem. Bylo již řečeno, že nemá obdobu mezi svými přáteli, ani mezi vrstevníky z řad středoškolských profesorů, činných na poli historického spisování. Z nich Alois Jirásek se orientoval jednoznačně na národně výchovnou a ideově zaměřenou beletrii, zatímco August Sedláček, přes zálibu v pověstech a dějových epizodách citovaných z historických pramenů, setrval naopak na poli vědecké prózy. Josef Lacina se věnoval takřka výhradně smíšenému žánru historických obrázků a František Ruth, tvůrce *Kroniky královské Prahy*, vytvořil faktograficky bohatý, mozaikově seskládaný populárně vědecký místopis hlavního města. Své beletristické a literárněvýchovné ambice však realizoval psaním naivních mravoučných povídek a her pro loutkové divadlo pod různými pseudonymy.⁴

Jedinečnost Zikmunda Wintra spočívá, mimo jiné osobitě rysy jeho tvorby, právě v jeho mnohostrannosti (vlastně trojstrannosti), v tom, že je současně výtečným historikem, autorem hodnotné krásné (umělecké) prózy i tvůrcem osobitých žánrově dvojakých obrázků. Objevovaly se však a objevují i dnes pokusy rozhodnout, zda je Winter svým založením či tvůrčí podstatou především umělec, nebo historik. S tím souvisí též rozporné interpretace směru jeho tvůrčího vývoje, který podle některých posuzovatelů směřoval od popularizátora historie a vědce k umělci, zatímco podle jiných tomu bylo právě naopak.

3 Srov. V. Brožová: V proudu časových směřování (a proti nim), s. 8 tohoto sborníku.

4 Viz F. Holec: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních* IV, Praha 1996, s. 231–241 (životopisný medailon a bibliografie F. Rutha od P. Kovaříka).

Profesor Václav Vojtíšek v roce 1907 a znovu 1946 tlumočil vyznání samotného Zikmunda Wintra, **žeměl** při svém psaní zprvu na zřeteli účel naučný a výchovný – aby lidem přiblížil dějiny a aby je pro zájem o dějiny získal. Přiklání se proto k názoru, že Winter byl především historik, přestože jeho vypravování se někdy blížilo beletrii. Vyslovil v této souvislosti domněnku, že Winter již v Rakovníku měl hotový projekt mohutného díla, které mělo postihnout všechny stránky života raně novověkých měst. Naproti tomu J. V. Šimák v roce 1912 považoval za prvotní Wintrovu uměleckou sílu a umělecký temperament, který jen krotila jeho silná vědecká vůle. Oba pohledy měly své zastánce.⁵

Podstatnější nežli naznačené úsilí o „žánrové“ zařazení Zikmunda Wintra, které sotva lze někdy dovést k jednoznačnému závěru, jsou **otázk** **umělecké a také vědecké kvality** Wintrova díla, jak se jeví dnes – v prověře času, který uplynul od jeho vzniku. Mnohé o tom bylo na konferenci řečeno. Především k druhé části problému, k otázce vědecké kvality, míry spolehlivosti, hodnověrnosti a správnosti interpretace historických informací, obsažených v obrazech Zikmunda Wintra, ve světle dnešních hodnotících kritérií mohou snad přinést několik zajímavých poznatků dvě malé sondy. První se týká obrázku *Panna Mandelína z Hradce*, poprvé publikovaného v *Ženských listech* v roce 1889, druhá pak obrázku *Boj o pivo pívem*, který byl poprvé uveřejněn ve *Světozoru* roku 1890.

„Historický obrázek“ *Panna Mandelína z Hradce* byl za života Wintrova vydán celkem třikrát.⁶ Jeho text prošel autorskými úpravami, které však nebyly příliš velké. Postupně byly vypuštěny některé podružné podrobnosti a poněkud zesílen dobronyslně poloironický autorův akcent při líčení obětavé péče staré panny o sebe a o všechny kolem sebe. Důsledně se prosadila stylizace obrázku jako návštěvy či exkurze autora spolu se čtenářem či spíše „milou čtenářku“ v Mandelínině bytě na jindřichohradeckém zámku někdy kolem roku 1570. Těto stylizaci výrazně napomáhá neustálý nepřímý autorův dialog s čtenářem, hodnotící domácnost šlech-

5 Srov. V. Vojtíšek: Vědecké dílo Zikmunda Wintra, *VMP* 49, 1946, s. 1088; J. V. Šimák: Zikmund Winter, *ČSPSČ* 20, 1912, s. 100–102.

6 *Ženské listy*, 17, 1889, s. 13 n.; *Z české minulosti. Dějinné listky dospělejší mládeži naší v kytici svázal Z. Winter*, Pokladnice mládeže sv. 90, Praha 1902; též *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI století*, řada 1, Zikmunda Wintra sebrané spisy z beletrie a kulturních studií, sv. 2, Praha 1911.

tičny a vtahující čtenáře do bezprostřední spoluúčasti na ději mimo jiné užitím první osoby množného čísla a vybízecího imperativu v celém ličení.

Obsahově dílko vychází z dochovaného inventáře pozůstalosti Mandelíny z Hradce, která zemřela někdy před rokem 1580, a z několika jejích dopisů bratru Jáchymovi z Hradce (1526–1565), jenž byl vladařem rozlehlého jindřichohradeckého dominia, avšak jako nejvyšší kancléř Českého království dlel takřka trvale na úředních cestách a u panovníkova dvora. Tyto prameny se nacházejí v rodinném archivu pánů z Hradce na jindřichohradeckém zámku⁷ a Wintrovi je poskytl tamní černínský archivář František Tischer. Ač sám publikoval řadu pramenných edic a dějepisných prací, vycházel ochotně vstříc Wintrovým výzkumům, upozorňoval jej na zajímavé dokumenty a zasilal mu cenné informace. Projevilo se to mimo jiné v nápadně hojném využití a citování jindřichohradecké matérie v *Kulturním obraze českých měst* (I, II, 1890, 1892) i v dalších velkých Wintrových monografiích.

Konfrontace analyzovaného literárního textu s archivními prameny v Jindřichově Hradci ukázala, že autor zacházel s faktografickými údaji inventáře i dopisů osobitým způsobem, který je patrně možno považovat za jeden z úhelných kamenů či konstitutivních rysů jeho tvůrčí metody: na jedné straně totiž velmi věrně zachoval věcný obsah a dikci svých předloh – v krátkém několikastránkovém obrázku neméně než třiapadesátkrát v uvozovkách přímo cituje z inventáře Mandelínina majetku a z jejích dopisů, a nedostí na tom – jen nepatrně pozměněné parafráze dalších částí těchto pramenů tvoří dokonce převážnou část textu celého „historického obrázku“, který je takovouto závislostí na dobových předlohách velmi silně archaizován. Na druhé straně však autor zacházel s údaji inventáře i dopisů značně volně v tom smyslu, že z nich bral jednotlivé části, údaje, citace či parafráze a libovolně je přeskupoval tak, jak mu velel kompoziční záměr. Uchoval například základní strukturu inventáře tím, že čtenářovu pomyslnou exkurzi vede po místnostech Mandelínina obydlí vpodstatě v tom pořadí, jak jsou sepsány v inventáři: do „panenského“ pokojíku, pak do síně, do komory „kde čeládka líhá“, na pavlač, do pevného „sklípku“ s peněží a cennostmi a odtud do velké světnice „fracimoru“, jež je nazvána Mandelíniným jakoby salonem, a nakonec do komůrky za svět-

7 Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, fond Rodinný archiv pánů z Hradce, sign. II C-II H (osobní písemnosti Jáchyma a Zachariáše z Hradce, Anny Hradecké z Rožmberka, Mandelíny, Voršily a Alžběty z Hradce).

nicí, kde panna spávala a kde bylo její nejužší soukromí. Dále však již fakta a položky inventáře řadí a organizuje podle svého – tak, aby s chápavou úsměvnou nadsázkou, poznamenanou nepatrným náznakem ironie i mírným stínem melancholie, ukázal čtenáři, že panna Mandelína byla:

- zbožná: měla podivuhodně mnoho pateřů (růženců), krucifixů, svatých obrázků a modlitby vázané v černém aksamitu se stříbrným kováním;
- dobrá hospodyně: měla množství cínového nádobí, prádla, ubrusů, ložních souprav i ručníků;
- znala přípravu léčivých „lektvařů“: měla takřka laboratorní vybavení pro jejich přípravu;
- byla vzdělaná: měla dvě truhly plné knih včetně české bible, veliké *Postily* a Münsterovy *Kosmografie*;
- byla hospodárná a spolehlivá: ve sklípku a v truhlách chovala peníze a klenoty nejen svoje, nýbrž též do úschovy jí svěřené peníze hradeckých sirotků a chudých lidí;
- psává: měla v bytě dva kalamáře.

Přestože pisář inventáře poznamenal, že „oba kalamáři byli prázdní“, uvádí Winter okamžitě, že Mandelína vedla hojnou korespondenci, především se svým bratrem Jáchymem. Tím opouští inventář i popis obydlí a přechází k osvětlení Mandelíniny existence z jiného pohledu – myšlenkami a slovy jejich dopisů. Zde nabývá líčení mikrosvěta a zájmů hradecké šlechtičny na plasticitě, současně se však vyjevují též stinné rysy její osobnosti. Na tomto místě je třeba podotknout, že Winter nejen cítuje a uvádí věcné detaily z historických pramenů až na nepatrné výjimky naprosto věrně a přesně, nýbrž také vesměs přesně chápe kontext a smysl dobové reality. Správně postřehl především rozpornost postavení Mandelíny jako staré panny se všemi problémy a nectnostmi tohoto jejího lidského údělu. Charakteristickými úryvky z dopisů vystihl její sklon k mentorování a k zasahování do všeho, co se nacházelo v jejím dosahu, i její soustavné žaloby bratrovi na chyby, špatnost a neochotu k nápravě celého jejího jindřichohradeckého okolí. Nezůstala mu utajena Mandelínina obecná neoblíbenost – a proto líčí její „starostlivost a zásluhy“ o rodinu, město i panství s dobromyslně ironickou nadsázkou.

Jelikož Winter sám neměl možnost prostudovat hradecký rodinný a patrimoniální archiv soustavně, nevyužil zdaleka všeho materiálu, jenž se zde nachází a má vypovídací hodnotu ve vztahu k osobnosti panny Mandelíny. Neuvádí například, že ve stejné pozici a roli neprovdané stárnoucí panské dcery žila v Jindřichově Hradci též Mandelínina o tři roky starší

sestra Voršila (1516–1579?). Význam tohoto faktu ve vztahu k našemu „obrázku“ tkví v tom, že „staropanenské“ vrtochy, konflikty a z nich vznikající komplikace mezilidských vztahů na zámku i ve městě se jím znásobovaly. To vysvětluje nerudný vztah Mandelínin k jindřichohradeckým měšťanům, jež je patrný i z Wintrova textu a který ve skutečnosti byl obapolný. Obdobně Winter v důsledku neúplné znalosti hradeckých pramenů nebere v úvahu fakt, že po smrti Jáchyma z Hradce vládla rodovému dominiu pánů zlaté pětিলisté růže v letech 1566–1574 jako poručnice nezletilého Adama II. z Hradce jeho matka, Mandelínina švagrová Anna Hradecká z Rožmberka. Autor váhá nad oxymóronem „chudejch lidí peníze“, ač dále v textu vcelku správně usuzuje, že Mandelína byla důvěrníci, „spořitelnou“ a patrně též „záložnou“ svého služebnictva i prostých lidí z města a panství, kteří u ní hledali zastání i spolehlivou ochranu svých úspor. Zcela pomíjí některé další stránky života a působení své „hrdinky“, jež nenalezl v bezprostředně použitých pramenech. Patří k nim například špitální aktivity panny Mandelíny, její náboženská horlivost a žaloby proti protestantům, každoroční vaření sladké kaše na hradeckém zámku a péče o chudé atd. Tato pomínutí je však nutno považovat především za důsledek autorova kompozičního záměru, popřípadě úzkého kompozičního rámce užití literární formy historického či žánrového obrázku, neboť zmíněná fakta sama byla Wintrovi vesměs známa.⁸

Sonda, jež byla výše stručně demonstrována, vcelku prokázala spolehlivost citací a přejímaných pramených údajů v analyzovaném Wintrově obrázku. Stejně tak doložila jeho schopnost na základě rozsahem i pramenovou základnou omezeného výseku dějinné reality vystihnout její povahu i obecnější rysy a metodou faktorgrafické mikrokresby je věrně zprostředkovat čtenáři. Ukázala ovšem také, že Zikmund Winter v této žánrové oblasti své tvorby přesně přejímal ze svých pramenů pouze segmenty a fragmenty historiografických informací. Rozbjíjel původní strukturu těchto pramenů i původní sled dějů či faktografie v nich zachycených a podřizoval takto získaný materiál svému tvůrčímu záměru. Organizoval jej v novou strukturu, která měla zajistit především účín literárního díla na čtenáře. Nadřazoval tedy již na sklonku 80. let umělecký či literární záměr nad striktní věrnost historickým pramenům v jejich autentické celistvosti. Tomu ve sledovaném obrázku odpovídal také neobyčejně vysoký stupeň

8 Srov. Z. Winter: *Kulturní obraz českých měst I*, Praha 1890, s. 34; *Kulturní obraz českých měst II*, Praha 1892, s. 114, 407 aj.

subjektivizace líčení a jeho (nad)časové aktualizace přímým oslovením současného čtenáře a jeho vtahováním do jakoby přímé účasti na ději. Na druhé straně autor zůstal především historikem v tom, že se snažil literárními prostředky vytvořit či evokovat absolutně věrnou rekonstrukci historické skutečnosti. Z ní ani píď neobtěžoval ve prospěch ryze literární fabulace, přestože jí snad mohl dosáhnout vyššího uměleckého efektu nebo větší poutavosti pro čtenáře.

Druhá sonda je „kontrolním“ ověřením výše naznačených poznatků o Wintrových tvůrčích postupech v mezním žánru historických obrázků a nadto doplňuje zkoumání o rozměr konfrontace s jeho vlastními vědeckými díly. Byl zde srovnáván Wintrovův způsob práce s týmiž fakty ve vědecké monografii a v popularizačně zaměřeném opusu. Východiskem se stal obrázek *Boj o pivo pivem*. Za autorova života byl vydán dvakrát.⁹ Nebyl prvním Wintrovým setkáním s pivovarnickou tematikou. Již roku 1884 publikoval v *Pivovarských listech* stať *O pivovarnictví rakovnickém za dávných dob* a po ní do roku 1886 následovala série dalších pěti článků, z nichž přímo tématu analyzovaného obrázku se dotkl třetí v řadě – *Kterak hájili Pražané pivo své* (1885).¹⁰ Po čtyřleté odmlce vyšel pak v roce 1890 obrázek *Boj o pivo pivem*. Takřka současně však byl stejný problém pojednán též v první velké vědecké práci Wintrově, v *Kulturním obraze českých měst*, a to v jejím druhém díle, vydaném roku 1892.¹¹

Poznátky o českém pivovarnictví předbělohorského období, publikované ve zmíněných pracích z let 1884–1886, čerpal Zikmund Winter výlučně a v podstatě rovnoměrně z pramenů rakovnických a pražských. Je proto hodno zaznamenání, že v období 1890–1892 tomu tak již nebylo. Kapitola o nákladnictví piv a o policii nad šenkýři v *Kulturním obraze* je založena na údajích z Litoměřic, Strakonice, Teplé, Náchoda, Teplíc, Mnichova Hradiště, Sobotky, Nového Strašecí, Ústí nad Labem, Českého Krumlova a dalších měst. Pojednání jednom z klíčových dobových prob-

9 *Světozor* 24, 1890, s. 459 n.; Z. Winter: *Ze staré Prahy. Historické obrázky*, Praha 1894.

10 O pivovarnictví rakovnickém za dávných dob, *Pivovarské listy* 2, 1884, s. 303n.; tamtéž, 3, 1884, s. 28 n.; Komu rakovnické pivo chutnalo, komu nic, *Světozor* 19, 1885, s. 291 n.; Kterak hájili Pražané pivo své, *Pivovarské listy* 3, s. 229; O chmeli rakovnickém, tamtéž, s. 246; U sladovníka pražského před třemi sty lety, tamtéž, s. 357; Staré památky pivovarnictví českého, *Pivovarské listy* 4, 1886, s. 195n.

11 Z. Winter: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. A XVI. věku* II, Praha 1892, s. 314–319.

lémů – o snahách udržet monopol domácích piv ve městech – je však postaveno výhradně na jediném modelovém příkladu, na podrobném vylíčení boje Pražanů proti rakovnickému pivu v letech 1560–1593. Obdobně jako již v črtě z roku 1885 většinu faktografických údajů zde Winter čerpal z jediného pramene. Byl jím rukopis č. 343 pražského městského archivu, jedna z úředních knih staroměstského pořádku nákladníků piva vaření, datovaná na vazbě rokem 1576. Tento základní zdroj doplnil pouze jediný údaj z listu z roku 1562, uloženého v bývalém místodržitelství archivu, a dále pak citát z listu rakovnických radních místodržícím v Praze (1578), který je v kopii chován v městském archivu rakovnickém.¹² Projevily se zde dva rysy Wintrova odborného a spisovatelského vývoje v osmdesátých letech. Prvním bylo výrazné rozšíření jeho obzoru a badatelského záběru po příchodu do Prahy, druhým prohloubené poznání a intenzivní využití pražských pramenů. Prvý souvisel se zvětšením heuristických možností a s navázáním styků s mnoha pražskými i venkovskými odborníky, kteří nadějnému badateli ochotně poskytovali informace i opisy a výpisy z archiválií, druhý byl dán skutečností, že počínaje rokem 1884 stal se Winter na dobu více než dvaceti let pravidelným každodenním návštěvníkem zejména Archivu hlavního města Prahy a jeho rukama zde prošlo přes čtyři sta rukopisných městských úředních knih.¹³

Líčení zápasu o prolomení či uchování monopolu domácích piv v pražských městech v *Kulturním obraze českých měst* je v podstatě chronologické. Sled autorových citací z uvedeného hlavního pramene je podřízen této časové posloupnosti výkladu a nerespektuje následnost zápisů v nákladnické knize. Při podrobnějším nahlédnutí do rukopisu zjistíme, že je to dáno povahou nákladnických zápisů – v knize se střídají záznamy o finančních vydáních nákladnického cechu s opisy privilegií, memorand a poselacích listů. Relace týkající se rakovnické kauzy pak představují podstatnou část jeho obsahu, v úhrnu zabírají více než sto stran.¹⁴ Winter

12 Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), sb. rkp. č. 343. Místodržitelství missiva jsou dnes uložena ve Státním ústředním archivu v Praze; archiv města Rakovníka se nachází ve Státním okresním archivu v Rakovníku.

13 Srov. J. V. Šimák: Zikmund Winter, *ČSPSČ* 20, 1912, s. 104; V. Vojtišek: Vědecké dílo Zikmunda Wintora, *VMP* 49, 1946, s. 1087–1088. Jediná z dochovaných knih badatelských návštěv pražského městského archivu z roku 1901 obsahuje Wintrovův podpis hned mezi prvními třemi badateli po Novém roce.

14 AMP, rkp. 343, zejména ff. 142–147, 177–189, 295–312, 336–338, 350–359 aj.

k objasnění sporu o dovoz rakovnického piva do pražských měst užil obou typů zápisů v knize: pamětních (opisů listů, suplik a panovnických či místodržitelských reskriptů) i účetních (soupisů peněžních výdajů a jejich účelu). Učinil tak svým charakteristickým způsobem, metodou přímých citací či věrných parafrází, uchovávajících nejen faktografii ale i dikci pramene, nikoli však jeho původní strukturu a celistvost. Hlubší vhléd do pramene totiž ukázal, že Winter ve zkoumaném vědeckém díle *Kulturní obraz českých měst*, zcela obdobně jako v popularizačním obrázku o domácnosti Mandelíny z Hradce z naší první sondy, využil pouze malou část ze zápisů, jež nákladnická kniha obsahuje, a to jako vybraných charakteristických fragmentů, z nichž zkombinoval a vystavěl zkratkovité čtyřstránkové „resumé“ (souhrn) průběhu a výsledku pivního konfliktu, jenž trval více než třicet let. Styl vědeckého výkladu v *Kulturním obraze* je přitom wintrovsky osobitý. Nejen obvyklou výraznou archaizací, vycházející z užitých pramenů, nýbrž též zřetelným náběhem k beletrizaci či subjektivizaci, což je u jiných dobových i současných autorů odborných historiografických děl rys zcela neobvyklý.¹⁵ Z hlediska přísně vědecké objektivnosti výkladu by vůči němu mohly být vzneseny dokonce vážné námitky.

Srovnání analyzovaného a citovaného textu *Kulturního obrazu* s takřka současným nebo jen o málo dřívějším Wintrovým zpracováním shodné látky v historickém obrázku *Boj o pivo pivem* nicméně ukazuje rozdílný autorský postup a metodu i poněkud jiný, přesněji řečeno radikálnější, typ beletrizace v popularizačním obrázku nežli ve vědecké monografii. Základním rozdílem tu je přeskupení obsahu a sledu děje. V zájmu dosažení dramatického účinku autor komponuje obrázek *Boj o pivo pivem* jako

15 Srov. např.: Roku 1578 nastal proti Rakovničánům boj nejužší. Působením nákladníků učinily tři rady měst pražských nové snesení proti cizímu pivu rakovnickému a zároveň záповěď svou vydali tiskem; kázali jí bifíci a servusy roznášeti a „v některých místech rozbíti“. Všelikými přimluvami dovedli toho, že zákaz stvrdili též místodržící. Ale nezoufali Rakovničtí. Měli také své přimluvčí, a mimo to bylo pivo jejich příhodno nejen pánům „patronům“ než i obecnstvu pražskému. Rakovničané, zasílajíce vysokým pánům některý sud, dali se na prosbu, v níž položili výklad svého pronásledování fkouce: „Piva naše do měst pražských od lidské téměř nepaměti vožena bývala a snešení (proti nim), jak se domejšlime, některým osobám řemesla sladovnického (jichž v radě každého města nemalý počet jest) k vůli a žádosti nežli pro nějakou slušnou jinou příčinu učiněn jest.“ Nakonec moudře připomněli, aby císař učinil v tom nějaký „mírný prostředek“, sic že mu mnoho sejde z posudného v Rakovnice. To as byla jejich největší záštita: platívalitě Rakovničtí až i 2000 kop posudného ročně! (Z. Winter: *Kulturní obraz českých měst* II, Praha 1892, s. 317.)

mininovelu o třech rozsahem nesymetrických kapitolách (I. V Nové oboře, II. Zápas, III. Vítězství s kozími vrátcí). V první z nich vpadá věcně i časově přímo in medias res, když poměrně rozsáhle fabuluje, kterak cechmistrři sladovníků všech tří pražských měst podnikli v pondělí po sv. Vavřinci roku 1578 cestu do Nové obory (u letohrádku Hvězdy), aby zde předstoupili v před císaře Rudolfa II. se žádostí o zákaz dovozu rakovnického piva do Prahy a obdrželi odpověď, že „mají opatření své míti dostatečné“. Východiskem tu je záznam v rukopise číslo 343 o útratě 45 grošů českých cechmistry „s Malostranskými“ při návratu z Nové obory od Jeho Milosti císařské a několik citací i parafrází z příslušné supliky císaři, která je též opsána v dotyčném rukopise.¹⁶ Výklad je doplněn autorskou licencí o tom, že útrata byla učiněna v malostranském výčepu, a obšírně rozvinut údaj o sprežení, povozu, oděvech cechmistrřů i dalších dobových reáliích, popisem zvěře v oboře atd. Tato fakta jsou dobově věrná, nejsou však převzata ze zmíněného užitého pramene, nýbrž z jiných Wintrových poznávacích zdrojů. Text kapitoly je obohacen autorským hodnotícím komentářem a dokonce proslovem jedné z postav v přímé řeči.

Teprve v druhé kapitole (Zápas) se Winter vrací na začátek událostí a v chronologickém sledu líčí průběh pražsko-rakovnického pivního sporu od roku 1560. Kombinuje přitom opět svůj faktografický výklad s hojnými přímými citacemi i parafrázemi ze suplik a replik sporných stran i z reškriptů vládních orgánů. To vše je opět převzato z rukopisu číslo 343. Vlastní autorský text není zcela objektivní či neutrální, nýbrž v průběhu celého líčení je v něm obsažen náběh k mírné ironické nadsázce. Je jí dosahováno především prostřednictvím osobité jazykové archaizace. Selekce použitých pramenných údajů je zde větší (striktnější) nežli v *Kulturním obraze*, přičemž tato redukce faktografie je nahrazena či vyvážena důslednější beletrizací, spočívající ve vypravěčském rozvedení epizod a

16 AMP, rkp. 343, f. 143–145, 295v–296v.

v jejich dějové aktualizaci.¹⁷ Přesto ryzí autorova fabulace se zde uplatňuje v menší míře nežli v první kapitole.

Třetí, závěrečná kapitola dílka má rozsah necelé jedné stránky, obsahuje pouhých 176 slov a dokládá další charakteristický rys Wintrový tvůrčí metody: schopnost lapidární zkratky, kterou může být děj rychle posunut kupředu, nebo – je-li použit v závěru jako zde – vypočítán k sledovanému efektu (paradoxu, překvapivému ukončení, poučení pro dnešního čtenáře). V případě obrázku *Boj o pivo pivem* je zde ve třech krátkých odstavcích shrnuto rozuzlení zápletky:

- v prvním odstavci staroměstský cechmistr Jan Cecek formou přímé řeči konstatuje pokračující invazi rakovnického piva do Prahy a své sdělení ostatním nákladníkům končí větou: „Převyšují nás pivem, hrom do nich!“;
- ve druhém odstavci autor uvádí, že v okamžiku cechmistrova sdělení (je právě čtvrtek po svátku Maří Magdaleny roku 1579) přináší právě posel z české kanceláře císařský dekret, podle něhož rakovnické pivo nesmí do pražských měst vozit nikdo, ledaže by na to měl svolení od císaře nebo české komory. Tím se dostává k reálnému prameni, který má v opisu k dispozici v nákladnické knize. A hned v souladu s dalšími zápisy v ní konstatuje, že komora za peníze takové povolení vydávala každému;
- ve třetím odstavci Winter komentuje tento tento výsledek dvacetileté pивní války jako „vítězství rytířské paměti krále Pyrrha“, neboť dekret neměl při sobě „kozi vrátec, jak říkali staří, ale pořádná kozi vrata“. Dodává, že Novoměstští odmítli za těchto okolností přispět na společné výdaje spojené s vedením sporu

Obrázek končí výslovným návratem k jeho opakovaně zmiňovanému základnímu pramennému východisku v závěrečné větě, jež se týká postoje

17 Např.: Konečně v pondělí po čtvrté neděli mrzutého čekání vyšel ze své sednice nejvyšší pan písař a odevzdal pražským nákladníkům, kteří královský zámek fíkjaje obléhali, dlouho čekanou odpověď císařskou. Jako zlato nejrýzejší nesli si ji rychle, přerýchle do pivovaru Ceckova; servus sladovnický honem a skokem svolal všechny ostatní pány starší, kteří přišedše do veliké světnice Jana Cecka čili, pěkněji řečeno, Jana Libockého z Libé hory a spatřivše na velikém stole vprostřed světnice okrouhlý balík papírů – odpověď císařskou stran piv rakovnických – otevřeli ústa svá, valili oči, jako by těm očím svým ani věřití nechtěli, že po sedmi měsících přece konečně odpověď došla. Bohpomozí! Což to byla odpověď prázdná, jalová a bez konce! (Citováno dle Z. Winter: *Malé historie a třísky*, edd. V. Brožová, J. Janáčková, Praha 1987, s. 226–227.

Novoměstských: „Staroměstští jim za to, že nic na válečnou výpravu nedali, nadali Pilátů a napsali to do knihy, kdež to lze čísti po ten den.“¹⁸

Z poznatků obou provedených sond, jež byly představeny na předchozích stránkách, lze učinit stručný shrnující závěr o tvůrčí metodě a žánrovém zařazení „historických obrázků“ Zikmunda Wintra. Platí bez výjimky, že bere jejich náměty a děje vždy přímo z autentických archivních pramenů a přejímá věrně jejich faktografii. Jde tedy skutečně o beletrizaci historických pramenů, jak bývá v odborné literatuře tradičně uváděno. Nejde však o jejich prosté, mechanické či „otrocké“ převyprávění. Užitá „autentická“ historická látka je v obrázcích rozložena na dílčí prvky, fragmenty reality, a poté obsahově a kompozičně zorganizována jinak, nežli jak ji dochovalo svědectví autorem použitých pramenů. Winter s ní metodicky a kompozičně pracuje způsobem navenek poněkud podobným tomu, jakým vytváří svá velká odborná díla. Nejspíše by jej bylo možno v obou případech přirovnat k metodě a principu mozaiky. V historických obrázcích však historická faktografie v podobě autentických pramenných fragmentů vstupuje do nové struktury, která je zcela odlišná jak od výchozího pramenného zdroje, tak od zpracování stejné látky a tematiky ve Wintrových odborných historiografických pracích. Jeho tvůrčí metoda se tu neřídí pravidly historiografické heuristiky, kritiky, analýzy a syntézy, nýbrž volí převahou postupy, které sledují na prvním místě literární efekt a účín na čtenáře. Patří k nim výběrovost, zkratkovitost a dramatická kompozice výkladu, upřednostňování tempa a gradace děje před striktní chronologií, aktualizace a subjektivizace líčení, fabulování přímé řeči a některé další způsoby beletrizace látky. Suchopárný sloh a jednotvárná řeč dobových úředních zápisů se jimi mění v působivé žánrové scény, plné osobité historizující bizarní obraznosti i chápavé a často posmutnělé autorovy ironie. Bylo to v obou sondách snad dostatečně prokázáno.

Ze všeho, co bylo výše řečeno, vyplývá závěr, že historické obrázky Zikmunda Wintra jsou přes vysokou faktografickou věrnost pramenné realitě svou formou, dikcí, stavbou i užitými tvůrčími postupy spíše beletrii nežli historiografií, spíše krásnou literaturou nežli odborně poznávacími díly. Jejich cíl, výslovně proklamovaný a sledovaný autorem – věrná rekonstrukce historické reality, vyvolání a postižení do detailu pravdivého obrazu života minulých věků kombinováním vědecké a literární metody –

18 AMP, rkp. 343, f. 144v–146, 295v–360.

je však řadí na pomezí obou žánrů jako specifický svěbytný literární útvar, osobitý typ dobové „literatury faktu“.¹⁹ Autorovo prožívání zobrazované doby není v těchto obrázcích snad tak intenzivní jako v jeho „velkých“ tragických novelách nebo v románu *Mistr Kampanus*. Základní charakteristické rysy jeho tvůrčí koncepce jsou tu však přítomny. I zde „/.../ řeč svých postav zbarvuje slovními obraty zamilované doby (české renesance, V. L.), on staví je do prostředí, líčeného tak živě, že vidí je až tělesnými očima, ba on cítí na vlastním těle i všechny bolesti /.../ jeho situace je ale o to horší, že znaje to, co vrstevníkům jmenovaných měla teprve odkrýti budoucnost, nemůže se těšiti jejich nadějemi.“²⁰

19 K shodnému závěru dospěla při své analýze Wintrova díla V. Brožová. Viz V. Brožová: K užití historického dokumentu v próze Zikmunda Wintra, *Česká literatura* 44, 1996, č. 1, s. 50–63 a s. 8 v tomto sborníku.

20 A. Novotný: *Wintrův Mistr Kampanus ve světle soudobých dokumentů, 9. výstava Muzea hlavního města Prahy na paměť 90. výročí narození Dra Zikmunda Wintra*, katalog, Praha 1936, s. 4.